

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

18/2 - Aralık 2025 - E-ISSN-2148-9289

OSMANLIDA VESAYET KURUMU (TRABZON ÖRNEĞİ 1710-1736)

The Institution of Guardianship in The Ottoman Empire (Trabzon Example 1710-1736)

Fatih ÇİÇEK

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Assit. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University

e-posta /e-mail: fcicek@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0002-9749-4830

Atıf/©: Çiçek, F. (2025). “Osmanlıda Vesayet Kurumu (Trabzon Örneği 1710-1736)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 18, Sayı 2, ss. 179-193

Citation/©: Çiçek, F. (2025). “The Institution of Guardianship in the Ottoman Empire (The Trabzon Example 1710-1736)”, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 18, Issue 2, pp. 179-193

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 14.10.2025
Kabul Tarihi-Accepted Date : 03.12.2025
Sayfa Numarası-Page Numbers: 179-193
Doi : 10.46790/erzisosbil.1803509

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by **Turnitin/Ithenticate/İntihal**

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

OSMANLIDA VESAYET KURUMU (TRABZON ÖRNEĞİ 1710-1736)

The Institution of Guardianship in the Ottoman Empire (Trabzon Example 1710-1736)

Fatih ÇİÇEK

Öz:

Vesâyet müessesesi, İslâm ve Osmanlı hukukunda, çeşitli nedenlerle himaye edilmesi gereken kısıtlıların korunması amacıyla teşkil edilmiş hukuki bir mekanizmadır. İslâm hukukuna dayalı olarak Osmanlı Devleti'nde geliştirilen vesâyet kurumu, bireylerin şahsî, malî ve fiilî tasarruflarıyla ilgili hukukî işleyişini düzenlemiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı dönemi Trabzon'unda 1710-1736 yılları arasını kapsayan mahkeme sicillerine yansıyan vesâyet kayıtları esas alınmıştır. Söz konusu kayıtlardan elde edilen verilere göre Trabzon'da vesâyet kurumunun uygulama alanları üç başlıkta toplanmaktadır. İlk olarak, yetim ve öksüzlerin hayatlarını sürdürebilmeleri için kendilerine hukuki ve mali temsilci (vasî) tayin edilmesi örneklerine rastlanmıştır. İkinci olarak, bireylere intikal eden miras paylarının korunmasına yönelik vasî tayinleri dikkat çekmektedir. Üçüncü olarak ise, zihinsel engelli veya yaşlı kimselerin mali ve fiilî haklarının kullanılabilmesi amacıyla yapılan vasî tayinleri öne çıkmaktadır. Elde edilen örnekler üzerinden, kısıtlıların bakımı ve korunmasında takip edilen yöntemler değerlendirilmiş; vasîlerin görev ve sorumluluklarının kapsamı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vasî, Vesayet, Osmanlı, Trabzon

Abstract:

The institution of guardianship is a legal mechanism established in Islamic and Ottoman law to ensure the protection of individuals deemed in need of guardianship for various reasons. Developed within the framework of Islamic law, the Ottoman guardianship system primarily regulated the legal processes concerning individuals' personal, financial, and practical transactions.

This study is based on the guardianship records reflected in the court registers of Ottoman-era Trabzon covering the years 1710 to 1736. According to the data obtained from these records, the practical applications of guardianship in Trabzon can be grouped under three categories. First, it is observed that orphans and fatherless children were appointed legal and financial guardians to ensure the continuation of their lives. Second, guardians were designated to safeguard the inheritance shares of individuals. Third, the appointment of guardians also extended to the protection of the financial and practical rights of the mentally disabled and elderly. Through the examples drawn from these records, the study seeks to explore the methods employed in the care and protection of the restricted, as well as to define the duties and responsibilities of guardians.

Keywords: Guardianship, Trustee, Ottoman, Trabzon

1. GİRİŞ

Vesâyet kavramı, Arapça “*vasy*” kökünden türemiş olup “söz vermek, tavsiye etmek ve birinden bir işi üstlenmesini istemek” anlamlarını taşır. Fıkıh literatüründe “*vasîlik*” olarak da kullanılan bu terim, genel anlamıyla kendisini idare edemeyen bireylerin özellikle eda ehliyeti olmayan çocukların, akıl hastalarının, mahcurların ve sonradan kısıtlanan bireylerin hak ve menfaatlerini koruma ve onlar adına tasarruflarda bulunmaya yönelik hukukî bir mekanizmadır. Bu yönüyle vesâyet, toplumun zayıf ve korunmaya muhtaç bireylerini hukuki güvence altına alan bir sosyal adalet işleyiş modeli olarak ortaya çıkmıştır (Bardakoğlu 2013: 66,70). İslâm hukukunda vesâyet, yetim, akıl hastası veya kısıtlı bireylerin mallarını koruma, yönetme ve onlar adına hukukî tasarruflarda bulunma görevi olarak tanımlanır. Vasî, bu görev kapsamında temsil ettiği kişinin menfaatini gözetmekle yükümlüdür (Aktan 1997: 56). Vesâyet kurumuyla benzer nitelik taşıyan bir diğer kavram da velâyetir. Bu iki kavram birbirlerine yakın olmakla birlikte hukukun farklı alanlarında tatbik edilir. Velâyet, ehliyeti sınırlı bireylerin eğitim, bakım, tedavi, evlendirme ve genel kişisel gelişimleri gibi doğrudan şahıslarına ilişkin kararların alınması konusunda tanınan hukukî yetkiyi ifade eder. Vesâyet ise, kısıtlı bireylerin malvarlığı, hukukî işlemleri ve mali tasarruflarıyla ilgili yetkiyi kapsar. Velâyet genellikle baba veya dede gibi yakın akrabalar tarafından yürütülürken; vesâyet çoğu durumda hâkim tarafından tayin edilen bir vasî aracılığıyla uygulanır (Erdoğan, 1988: 477,482.). Vesâyet kurumu iki farklı temsil alanı üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre şahısla ilgili işlemler (evlendirme, eğitim, tedavi vb.) velâyet kapsamına; malî işlemler (akitler, tasarruf, muhafaza vb.) ise vesâyet kapsamına girmektedir. Dolayısıyla, şahsî alanlarda temsil “*veli*” aracılığıyla, malî alanlarda ise “*vasî*” aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Karaman 2008: 280).

İslâm hukukunda temsil kavramı, bir kimsenin başka bir kişi adına hukukî işlem yapabilmesini ifade eder ve kaynağına göre üç ana kategoriye ayrılır: kanunî temsil, kazâî temsil ve ihtiyârî temsil. Kanunî temsil, dinî naslara veya yasal düzenlemelere dayanır; veli veya hâkimin tasarrufları bu kapsamdadır. Kazâî temsil, hâkimin kararıyla tayin edilen vasî, kayyım veya vekil aracılığıyla gerçekleşir. İhtiyârî temsil ise, tarafların karşılıklı iradeleriyle kurulan vekâlet ilişkisine dayanır. (Karaman 2008: 597, *Lisânü'l-Arâb*; 4853,4854, *Müntahabât-ı Lüğât-i Osmâniyye* 2016: 526). Ehliyet kavramı, temsilin temelini oluşturur. İslâm hukukuna göre ehliyet ikiye ayrılır: vücut ehliyeti ve edâ ehliyeti. Vücut ehliyeti, haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme yetkisini; edâ ehliyeti ise bu hakları fiilen kullanabilme gücünü ifade eder (Aydın 2019: 208,209, Apaydın 2013: 15). Vücut ehliyeti her insanda mevcut kabul edilirken, edâ ehliyeti için akıl ve temyiz gücü şarttır. Bu nedenle çocuklar ve akıl hastaları gibi ehliyeti eksik bireyler, hukukî işlemlerinde temsil yoluyla hareket ederler (Erdoğan 2019: 115,116). Velâyet; şahıs, mal ve terbiye olmak üzere üç alanda gerçekleşir. Şahıs üzerindeki velâyet, evlendirme, eğitim ve tedavi gibi kişisel konulara; mal üzerindeki velâyet, akitler ve tasarruflara; terbiye üzerindeki velâyet ise çocuğun bakımına ve yetiştirilmesine ilişkin hususlara yöneliktir. Çocuğun yanında bulunarak bakım ve eğitim sorumluluğunu üstlenme yetkisine “*hidâne*” denir. Bu yetkiyi kullanacak kişide akıl, bülûğ, güç ve ahlaki güven şartları aranır (Zeydan 1985: 487, Karaman 2008: 357).

Vesâyet ve kayyım kavramları, icbârî (zorunlu) temsilin farklı biçimleridir. Vesâyet genellikle yetim veya kısıtlıların sürekli korunmasını kapsarken, kayyım belirli bir işin yürütülmesi için geçici olarak yapılan bir temsil türüdür. Kayyım, mahkeme tarafından tayin edilen ve belirli bir görevle sınırlı yetkiye sahip kişidir. Örneğin, kaybolan ya da hayatta olup olmadığı bilinmeyen kişilerin mallarını korumak amacıyla kayyım atanır (Bilmen 2003: 215,216). Vasî, yetim veya kısıtlı bir bireyin işlerini idare eden yahut ölen bir kimsenin mallarında tasarruflarda bulunmak üzere tayin edilen kişidir. Vasî bazen asli velî (baba, dede) tarafından, bazen de hâkim tarafından atanır. Vasîde bulunması gereken temel şartlar; akıl, bülûğ, hürriyet ve Müslüman olmaktır (Bilmen 2003: 180,181). İslâm hukukuna göre gayrimüslimlerin Müslümanlar üzerinde vesâyet hakkı bulunmamaktadır. Annenin vasî tayin edilip edilemeyeceği konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, bazı hukukçular annenin aile içi konumu sebebiyle bu yetkiye sahip olabileceğini kabul etmiştir (Ferruh 1994: 114). Vesâyet kurumu hem İslâm hukukunda hem de diğer hukuk sistemlerinde zayıf ve korunmaya muhtaç bireylerin menfaatlerini korumayı amaçlayan evrensel bir müessesedir. Bu kurum hem hukukî hem de ahlaki bir sorumluluk olarak, toplumun merhamet, adalet ve koruma ilkeleriyle yakından ilişkilidir. Vesâyet, bireysel hakların güvence altına alınması ve toplumsal düzenin korunması bakımından tarih boyunca önemini korumuş, modern hukuk sistemlerinde de farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür.

2. VASİLİK VE VASİ TAYİNİ

İslâm Hukuku, bireyin hem maddî hem de manevî haklarının korunmasını esas alan kapsamlı bir adalet düzeni öngörür (Ekinci 2006: 25). Bu düzen içinde, kendi fiil ehliyetine sahip olmayan veya sınırlı ehliyete sahip bireylerin haklarını korumak amacıyla oluşturulan vesâyet kurumu, toplumsal dayanışmanın ve hukukî himayenin temel taşlarından biridir. Vesâyet makamında görev yapan kişiye “vasî” denir. Vasî, hem İslâm hukukunda hem de Osmanlı uygulamasında, velâyet altında bulunmayan kısıtlı bireylerin mallarını korumak ve onların hukuk önündeki şahsiyet haklarını teminat altına almakla görevlidir. Bu kişiler genellikle çocuklar, zihinsel engelliler, ağır hastalar veya iflas eden kimseler gibi eda ehliyetini tam kullanamayan bireylerdir. Vasî, bu bireylerin adına malvarlığını idare eder, hukuki işlemlerini yürütür ve gerektiğinde mahkemede onları temsil eder (Bilmen 2003: 5/179,180, Erdoğan 2019: 598). İslâm Hukukunda bireyler, “hak ehliyeti” (ehliyyetü’l-vücûb) ve “fiil ehliyeti” (ehliyyetü’l-edâ) olmak üzere iki tür ehliyete sahiptir. Hak ehliyeti, kişinin doğuştan sahip olduğu temel hak ve yükümlülükleri ifade ederken; fiil ehliyeti, bu hakları bizzat kullanabilme ve hukuki işlemler yapabilme yeteneğini tanımlar (Karaman 2008: 271,272). Fiil ehliyetinin kullanılabilmesi için bireyin hem fiziksel hem de zihinsel olgunluğa ulaşmış olması gerekir. Ancak, bu şartları taşımayan veya çeşitli nedenlerle iradesini kullanma gücünden yoksun olan bireyler adına, ehliyet sahibi kişiler hukuki temsil görevini üstlenir. İşte bu temsil mekanizması vesâyet sistemi içinde işler; vesâyet, hem malvarlığının hem de kişisel hakların korunması amacına hizmet eder (Bardakoğlu 2013: 66).

İslâm hukukunda kısıtlılık, yani hacir, iki ana biçimde tezahür eder: hükmi hacir ve kazâî hacir. Hükmi hacir, doğuştan veya tabii hâller sebebiyle ortaya çıkan kısıtlılığı ifade eder. Bu kategoriye çocuklar, zihinsel engelliler (mecnun) ve ölüm döşeğinde bulunan bireyler (merîz-i mevt) dâhildir. Kazâî hacir ise mahkeme kararıyla ilan edilen, daha çok toplumsal veya ekonomik sebeplerle sınırlı ehliyetin söz konusu olduğu durumlardır. İflas etmiş (müflis), akli melekeleri zayıflamış (bunak) veya aşırı müsrif (malını israf eden) bireyler bu kapsamda değerlendirilir. Bu ayrım, vesâyet kurumunun bireysel çıkarların ötesinde toplumsal düzenin korunmasına da hizmet ettiğini göstermektedir. (Ferruh 1994: 119,120).

Vasîlik, İslâm miras hukukunda da özel bir yere sahiptir. Bir kimsenin vefatından sonra terekesinin korunması, hak sahiplerine ulaştırılması ve malvarlığının hukuka uygun biçimde idaresi için yetkilendirilen kişiye vasî denir. Vasî, eğer tereke sahibi tarafından ölümünden önce bizzat seçilmişse, bu kişiye “vasî-i meyyit” (ölünün vasîsi) adı verilir (Bilmen 2003: 5/203,204). Bu kavram, klasik Osmanlı lügatlerinde “ölmeden önce mal ve işlerinin idaresini bir kişiye tevdi eden kimse” şeklinde açıklanmıştır (*Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye* 2016: 526, Pakalın 1984: 584). Eğer vasî, tereke sahibinin önceden belirlemediği, ancak mahkeme tarafından atanan bir kimse ise bu kişi “vasî-i muhtâr” olarak adlandırılır. Bu vasî türü, özellikle ebeveynin vefatı sonrası yetişkin olmayan (sağır) çocuklara intikal eden miras mallarının korunması amacıyla tayin edilmiştir (Bilmen 2003: 5/202). Çalışma dönemine dair Trabzon Şer‘iyye Sicilleri’nde de bu tür vasî atamalara sıklıkla rastlanmakta olup, genellikle yetim ve öksüz kalan çocuklara anne ya da babalarından intikal eden miras paylarının idaresi için güvenilir akrabalar mahkeme tarafından vasî olarak tayin edilmişleridir (TŞS1901/V20B/3, TŞS1898/V14B/3, TŞS1895/V90A/1).

Vasî tayin edilecek kişilerin akıl balığ, hür, adil ve liyakatli olmasına özen gösterilirdi (Bilmen 2003: 180). Mahkeme, hem vasî olarak atanacak kişinin güvenilirliğini hem de temsil edeceği bireyin menfaatini koruyacak kabiliyete sahip olup olmadığını araştırırdı. Bu bağlamda mahkeme kayıtlarında vasî tayin edilen kişi için “vesayetin uhdesinden gelmeye kadir” ifadesi ile vasînin bu işe ehil biri olduğu anlaşılmaktadır (TŞS1901/V6A/1). Vesâyet uygulaması, bireylerin yanı sıra toplumun malî ve hukukî güvenliğini sağlamaya yönelik bir mekanizma hâline gelmiştir. Vasîler, temsil ettikleri kişilerin mallarını korumak, borçlarını ödemek, gelirlerini yönetmek ve gerektiğinde miras işlemlerini yürütmekle yükümlüydüler. Bununla birlikte, vasîlik keyfî bir yetki değil; kadî denetiminde, hesap verme yükümlülüğüyle sınırlı bir görevdi (Bilmen 2003: 5/181,182). Osmanlı hukuk geleneğinde bu tür vesâyet mekanizmaları, toplumun aile yapısını, kamu düzenini ve sosyal adaletin korunmasının sağlanmasında tamamlayıcı bir işlev görmüştür. Trabzon’da 1710-1736 yılları arasında vasîlik ile ilgili yapılan tayinlere göre bu müessesenin işleyişini şu kategorilere ayırabiliriz.

- 1- Eda ehliyeti olamayan çocuklara intikâl eden mirasın muhafazası ve tasarruf yetkisi için hâkimin tayin ettiği vasîler (vasî-i mansub)
- 2- İhtiyari temsil yoluyla yapılan vasî tayinleri (vasî-i muhtar)
- 3-) Engelli ve kısıtlı bireyler için hâkimin tayin ettiği vasîler,

2.1. Eda Ehliyeti Olmayan Çocuklara Tayin Edilen Vasîler

Dönemin Trabzon mahkeme kayıtlarında vasî atamaları belirli bir hukukî çerçeve içerisinde tanımlanmaktadır. Vefat eden bir kişinin, yetişkin olmayan çocuğuna ya da çocuklarına bırakmış olduğu miras payının çocuk tarafından korunamaması ve bu durumunu idare edememesi bağlamından yola çıkılarak belgelerde çocuğun “emvâlini hıfz ve ahvâlini zabt edecek vasîsi olmayıp” ifadesiyle çocuğu eda ehliyeti olmadığına vurgu yapılır ve böylece kayıt altına alınır (TŞS1895/V90A/1). Bu tespitin ardından, “bir vasî lazım ve mühim olmakla” ibaresiyle çocuğa bir vasî tayin edilmesi gerektiği belirtilir (TŞS1889/V13B/4). Belgelerde vasînin kimliği zikredilirken, eğer tayin edilen kişi çocukla kan bağına sahipse, bu yakınlık özellikle vurgulanır; aksi hâlde yalnızca vasînin adı belirtilir. Devamında, vasî olarak seçilen kişinin bu görevi yerine getirmeye ehil olduğu yönünde kanaat bildirilir ve “her vechile vesâyeti uhdesinden gelmeye kâdir” şeklindeki ifadeyle bu uygunluk hukukî biçimde tescil edilir. Nihai aşamada ise mahkeme, ilgili şahısların beyanlarını esas alarak vasî tayinini gerçekleştirir. Atama işlemi tamamlandıktan sonra tayin edilen kişi, mahkeme huzurunda bu görevi kabul eder ve yapacağı vesayet görevinin sorumluluklarını yerine getireceğini beyan eder (TŞS1898/V12A/3, TŞS1889/16B/2).

Vesayetle ilgili arşiv kayıtlarında, vasînin görev ve sorumlulukları genellikle benzer biçimde tanımlanmakla birlikte, bu görev süresinin sınırlarına da dikkat çekilmektedir. Belgelerde yer alan “tesviye-i umûruna değin” ibaresi, vasînin sorumluluğunun kısıtlının reşit olmasına kadar devam edeceğini göstermektedir (TŞS1890/V33B/3). Özellikle babanın vefatı hâlinde, mahkeme çoğunlukla eda ehliyeti olmayan çocukların annesini vasî olarak görevlendirmiştir (TŞS1895/V77B/2, TŞS1892/V77B/4, TŞS1883/V12A/1). Ancak annenin vefat durumunda ve anneden çocuğa kalan miras payının muhafazası için baba sağ ise vasîlik hakkı doğrudan ona verilmiştir (TŞS1897/V53A/1). Her iki ebeveynin de vefatı söz konusu olduğunda ise mahkeme, çocuğun yakın akrabaları arasından veya ehil görülen başka bir şahıs arasından uygun bir vasî tayin ettiği de olmuştur (TŞS1898/V12A/3 “Abi”, TŞS1892/V77B/4 “Anneanne”, TŞS1890/V20A/2 “Amca”). Bu bağlamda 29 Aralık 1727 tarihli bir belgede, Hacı Kasım Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Ali’nin yetişkin olmayan oğlu Mehmed’e intikal eden mirasının muhafazası amacıyla amcası Osman mahkeme tarafından vasî olarak tayin edilmiştir (TŞS1890/V20A/2). Trabzon mahkemesi babanın vefatı sonrasında geride kalan çocuğa intikal eden mirasın korunması için vasî tayinlerinde anne ya da babanın akrabalarından herhangi birini atamayarak başka bir yasal vasî tayinleri de gerçekleştirmiştir (TŞS1871/V4A/1).

Çalışma dönemine ait Trabzon mahkeme metinlerinde, vesayet kurumunun uygulama biçimleri ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir. Bu belgelere göre, vasîler mal varlığının idarisinin yanında temsil ettikleri kısıtlıların hukukî haklarının karşılanmasında da önemli görevler üstlenmişlerdir. Vasîler, mirasın korunması ve hakların temini amacıyla mahkemelere başvurmuş, gerektiğinde dava açma yetkilerini kullanmışlardır (TŞS1898/V26A/3). Vesayet uygulamaları yalnızca ebeveynlerini kaybeden çocuklarla sınırlı kalmamıştır. Ayrıca bazı vasîlik kayıtlarında, kocası vefat eden ve henüz doğum yapmamış hamile kadınların doğmamış çocuklarına intikal eden mirasın korunması için doğumdan önce bir vasî tayini şeklinde de olmuştur (TŞS1882/V56B/2). Bu durum, Osmanlı hukuk sisteminde vesayet kurumunun bir koruma mekanizması gibi çalışmasının yanında toplumun zayıf kesimlerini güvence altına alan önleyici bir adalet anlayışının da parçası olduğunu göstermektedir.

Trabzon mahkemesinin vasîlik uygulamalarında, vesayet süreci eda ehliyeti olmayan çocuğun yetişkinliğe ulaşmasıyla birlikte kısıtlılık süreci mahkeme kararıyla sonlandırılmaktaydı. Reşit olan birey, vasîsinin yönetiminde bulunan malvarlığı üzerindeki tüm haklarını yasal yollardan geri alarak bağımsız malî tasarruf yetkisine kavuşurdu (TŞS1873/V35A/1). Mahkeme kayıtlarında bu sürecin örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Bu doğrultuda, 15 Aralık 1710 tarihli belgede, Ayasofya Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Bektaş’ın çocuklarına vasîlik yapan Hüseyin Çavuş, himayesinde olan çocukların yetişkinliğe ulaşması ile birlikte elinde kalan miras paylarının tutarını mahkeme üzerinden hesaplattırarak hak sahiplerine iade etmiştir (TŞS1871/V4B/6). Bazı durumlarda, yetişkinliğe ulaşan

bireylerin vasîlerinden yasal miras paylarını teslim alamamaları üzerine hukuki uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Taraflar mahkeme nezdinde belirli bir tutar üzerinde uzlaşarak süreci sulh yolu ile sonlandırmışlardır (TŞS1873/V35A/1). Bu kayıtlar, Osmanlı adalet sisteminde vesayet kurumuna dair düzenlemeler, koruyucu işlevle birlikte hukuki denetim ve hesap verebilirlik esasına dayandığını da göstermektedir (TŞS1877/V18B/5). Mahkeme kayıtlarında dikkat çeken bir başka husus, vasî tayinlerinin yalnızca Müslüman çocuklarla sınırlı olmaması, gayrimüslim çocuklar için de aynı hukuki mekanizmanın işletilmesidir. Gayrimüslim çocuklara atanan vasîler genellikle aile çevresinden, yani yakın akrabalar arasından seçilmiştir (TŞS1874/V63A/4, TŞS1878/V24A/1). Bu uygulama, Osmanlı adalet sisteminde toplumun tüm kesimlerinin hukuk önünde eşit koruma altında bulunduğunu ve mahkemelerin gayrimüslim tebaanın aile içi meselelerine de müdahil olabildiğini göstermektedir.

2.2. İhtiyari Temsil Yoluyla Yapılan Vasî Tayinleri (Vasî-i Muhtar)

Mahkeme kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla ve belgelerin ifadesi ile bu vasî tayinlerinde; çoğunlukla kendi memleketinden uzaklarda başka diyarlara iktisadi veya sosyal amaçlarla seyahat eden, bir nedenden ötürü ölümcül hastalığa yakalan bireylerin o sırada yanlarında bulunan malvarlıklarının muhafaza altına alınıp yasal sahiplerine ulaştırılması için ilgili kişilerin bizzat tayin ettikleri vasîlik türüdür. Bu kişiler vefat etmeden önce yanlarından bulunan malvarlıklarının (terekenin) korunması ve mirasçılara adaletli biçimde ulaştırılması amacıyla ehil bir kişiyi vasî-i muhtar tayin etmişlerdir¹. Bu tayin edilen vasîler terekeyi muhafaza ederek malın güvenli şekilde hak sahiplerine intikalinden yükümlü yasal gözetmen konumundadır. 17 Temmuz 1735 yılına ait örnek belgeye göre; Kemah Kazası ahalisinden olup Trabzon'a ticaret amacı ile gelen Hacı Mehmed bin Derviş Trabzon'da Uzun Ali Paşa Odalarında geçici ikameti sırasında hastalanmış ve akabinde vefat etmiştir. Hacı Mehmed ölmeden önce yanında bulunan malvarlığının yakınlarına ulaştırılması için Ömer bin Ahmed'i vasî tayin etmiştir (TŞS1898/V22B/3). Benzer bir diğer mahkeme kaydında göre 14 Mart 1716 yılında, Eksotha Mahallesi sakinlerinden olan Kemaleddin Ağa, İstanbul'a geçici bir süreliğine gitmiş orada hastalanarak akabinde vefat etmiştir. Vefat etmeden önce yanında bulunan malvarlığının yakınlarına teslimi için Mustafa Ağa'yı vasî tayin etmiştir. Vasî olarak tayin edilen Mustafa Ağa malvarlığını kendi nezaretinde korumuş ve daha sonra Kemaleddin Ağa'nın yasal varislerine teslim etmiştir (TŞS1875/V27B/4). Bu örnek kayıtlara göre, Osmanlı hukuk sisteminde tereke üzerindeki vasîlik, mirasın korunmasını ve malın güvenli aktarımını sağlayan yargısal bir denetim aracı niteliği taşımaktadır.

Yukarıda verilen kayıtlarda memleketinden uzakta hastalıktan ölmek üzere olan bireylerin hayatlarının son anlarında yanlarında bulunan malvarlıklarının korunması için bir vasî tayin etmelerinde amaç şu şekilde açıklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, vefat eden bir kimsenin terekesi üzerinde vârislerin bulunmaması veya kimliklerinin tespit edilememesi durumunda, söz konusu terekeye devlet adına beytü'l-mâl tarafından el konulurdu. Beytü'l-mâl, görünürde vasîsi veya vârisi bulunmayan kişilerin mal varlıklarına el koyma ve devlete intikal ettirme yetkisine sahipti (Akgündüz 1990: 181,182). Bu uygulama hem kamu düzeninin hem de ekonomik devamlılığa katkı sağlanması açısından önemli olsa da zaman zaman haksız uygulamalara sebep olmuştur. Memleketinden uzakta olan ve ölümcül bir hastalığa yakalanan bireyler yanlarında bulunan malvarlığının yakınlarına teslim edilmesi noktasında bir vasî tayin ettikleri halde bazı durumlarda beytü'l-mâl görevlileri bu malvarlığına devlet adına el koymuşlardır. Ölmeden önce ilgili kişilerin bu şekilde yanlarında bulunan malvarlıklarını beytü'l-mâl görevlilerinden korumak için kendi vasîleri tayin etmişlerdir. Bu duruma ilişkin 26 Haziran 1713 tarihli mahkeme kaydına göre; Trabzon'un Câmi-i Kebîr Mahallesi sakinlerinden Ömer Beşe, Trabzon'a deniz yoluyla seyahat ederken vefat etmiştir. Belgenin ifadesine göre, Ömer Beşe'nin görünürde herhangi bir vârisi tespit edilemediği için terekesine beytü'l-mâl tarafından el konulmuştur (TŞS1873/V45A/1). Bu tür örnekler, bireylerin olası vefat durumlarında mallarının devlete intikal etmesini engellemek amacıyla vasî tayin etme uygulamasını yaygınlaştırmıştır. Bu nedenle 13 Aralık 1725 tarihinde Bayram Bey Mahallesi sakinlerinden Ahmed Efendi, hacca gitmek üzere yola çıkmış ve hac yolu üzerinde bulunan

¹ Bu kısımda verilen mahkeme kayıtları incelendiğinde tümünde vasi tayin eden kişi belgenin dili ile “vasi-i muhtar nasb ve tayin...” ifadesini kullanmıştır. 23 Temmuz 1735 yılına ait mahkeme kaydında Çorbacı Ahmed Ağa ölmeden önce yanında bulunan malvarlığının korunması için Katib İsmail Efendi'yi vasi-i muhtar nasb ve tayin etmiştir.

Akabe civarında vefat etmiştir. Ahmed Efendi, vefatından kısa bir süre önce terekese beytül-mâl tarafından el konulmaması için Sabuncu Ahmed Beşe'yi vasî olarak tayin etmiştir (TŞS1885/V17A/1).

Osmanlı hukuk sisteminde, bireylerin kendi iradeleriyle mallarını veya miraslarını idare edecek kişileri belirlemeleri sürecinde, adaletli, güvenilir ve işinin ehli kimselerin seçilmesine büyük önem vermişlerdir. Bu yaklaşımın, mirasın korunmasına ve toplumdaki güven ilişkilerinin sürdürülmesine yönelik temel bir ilke olarak benimsenmiş olabileceği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, Osmanlı toplumunda yüksek itibara sahip dinî ve ahlâkî otoritelerden biri olan mahalle imamları da tereke yönetiminde vasî olarak görevlendirilmiştir. Mahalle imamlarının bu konumdaki rolü toplum içindeki güvenilir arabulucu ve koruyucu kimliklerinin bir yansımasıdır. Bu bağlamda 29 Aralık 1720 tarihli bir sicil kaydında, Kendinar Mahallesi sakinlerinden hacca giden Ahmed'in Medine'de vefat ettiği belirtilmektedir. Ahmed'in beraberinde bulunan terekесinin korunarak vârislerine ulaştırılması amacıyla, bulunduğu mahallenin imamı Ömer Efendi vasî olarak tayin edilmiştir (TŞS1878/V137A/1).

Osmanlı Devleti'nde beytül-mâlın terekeye ya da malvarlığına el koymasını önlemek için ölümcül hastalığa yakalanan bireylerin kendi iradeleri ile bir vasî tayin ettiklerini yukarıda ifade etmiştik. Bazı durumlarda bu tayin edilen vasîler mahkemeye başvurarak vasîsi olduğu bireyin ölümü sonrasında mahkemeden bir bilirkişi ve keşif heyeti gönderilmesini talep etmişlerdir. Burada amaç mahkemenin yapacağı inceleme sonrasında ölen kişinin malvarlığını tespit ve seçilen vasînin vasîliğinin hukuken geçerli olduğunu beytül-mâl görevlilerine karşı ispatlamak istemeleridir. 2 Temmuz 1735 yılında Trabzon Mahkemesi naibi Osman Efendi öncülüğünde yapılan ifade alma ve keşif işlemine göre Gürün Kazası sakinlerinden Malkon veledi Artin Trabzon'a ticaret için gelmiş ve şehirde bulunan Taş Han adlı konaklama mekânında geçici ikamet üzere iken hastalıktan ölmüştür. Yapılan incelemede Malkon veledi Artin ölmeden önce Ahmed Efendi bin Fazlı'yı vasî tayin etmiştir. Malkon veledi Artin ölmeden önce şahitler huzurunda verdiği ifadede “eğer ölürsem yanımda bulunan eşyamn, malvarlığımın, alacaklarımın ahz-u kabz edilmesi ve varislerime teslim edilmesi için Ahmed Efendi bin Fazlı'yı vasî tayin ettim” demiştir. Ahmed Efendi vasiyetim doğrultusunda gerekeni yerine getirsin.” diyerek iradesini beyan etmiştir (TŞS1898/V19B/3). Bu beyan, Osmanlı toplumunda ticaretle uğraşan bireylerin öngörülü biçimde vasî tayin etme geleneğini açıkça yansıtmaktadır. Özellikle şehirler arası ticaret yapan tüccarların, ani hastalık veya ölüm hâlinde mallarının sahipsiz kalmaması ve beytül-mâl'in el koymaması için vasî tayin ettikleri görülmektedir. Bu durum, bireysel mülkiyetin korunmasının yanı sıra ekonomik güvenliğin ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca terekeye yapılan vasî tayinleri mülkiyetin korunması noktasında idari ve hukuki güvence işlevi görmüştür. Bu belge örneğinde olduğu gibi, vasî tayini mahkeme huzurunda beyan edilip kayıt altına alınarak resmîyet kazandırılmış, böylece ileride tereke paylaşımında varisler arasında çıkması muhtemel ihtilafların da önüne geçilmiştir.

2.3. Engelli ve Kısıtlı Bireyler İçin Hâkimin Tayin Ettiği Vasîler

Osmanlı hukuk sistemi, zihinsel engelli, yaşlı veya hastalık sebebiyle kendi işlerini göremeyecek durumda olan kişilerin mallarının, haklarının ve yaşamlarının korunmasını da teminat altına almıştır. Bu çerçevede, mahkemeler kısıtlı bireylerin menfaatlerini korumak amacıyla yasal vasî tayin etme görevini üstlenmiştir. Bu uygulamanın somut bir örneği, 3 Haziran 1712 tarihli Trabzon mahkeme sicillerinde yer almaktadır. Söz konusu kayıta, Köhne Hamam Mahallesi sakinlerinden Mehmed Beşe, mahkemeye başvurarak kayınpederi İbrahim Çelebi için vasîlik talebinde bulunmuştur. Mahkeme huzurunda verdiği beyanında, İbrahim Çelebi ile aynı mahallede ikamet ettiğini, kayınpederinin mesleği itibarıyla kuyumculukla meşgul olduğunu, ancak yaşlılık ve hastalık sebebiyle ileri derecede ihtiyar olup kendi yeme, içme ve günlük ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, kendisinin çalışamaz durumda bulunduğunu ifade etmiştir. Mahkeme, bu beyanı yalnızca sözlü anlatı düzeyinde bırakmamış; Mehmed Beşe'nin iddialarını şahitler huzurunda ispat etmesini istemiştir. Şahitlerin beyanları, İbrahim Çelebi'nin gerçekten kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yaşlı ve hasta olduğunu doğrulayınca, mahkeme Mehmed Beşe'yi kayınpederi üzerine resmî vasî olarak tayin etmiştir (TŞS1872/V11A/1). Vasî tayini, malvarlığının yönetimiyle sınırlı kalmayıp bireyin temel yaşam ihtiyaçları ile haysiyetinin korunmasını da içeren bir sosyal güvenlik mekanizması olarak işlev görmüştür. Mahkemeler bu süreçte toplumsal sorumluluk bilinciyle, bir yandan aile içi dayanışmayı hukuki zeminde güçlendirirken, diğer yandan keyfî müdahalelerin önüne geçerek adil bir temsil sistemini tesis etmişlerdir.

Trabzon mahkemesi yaşlılığa bağlı vasî tayinlerinin yanında bedensel ve zihinsel yeterliliklerine bağlı olarak korunma hakkını da güvence altına almıştır. Bu çerçevede, mahkeme özellikle zihinsel engelli, felçli ve bir şekilde kendi işlerini idare edemeyecek durumda olan bireyler için vasî tayini yoluna gitmiştir. Bu uygulama ile mahkeme bireyin haklarını koruma ve toplumda adalet ve sosyal düzeni sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda 10 Mart 1711 yılında Trabzon'da ikamet eden Ahmed Ağa, felçli ve zihinsel engelli kardeşi Mehmed'in bakımını ve mallarının idaresini üstlenemeyecek durumda olması üzerine, kız kardeşleri Emine Hatun mahkeme tarafından vasî olarak tayin edilmiştir (TŞS1871/V19B/5). Böylece, aile içinde güvenilir ve ehil bir kimsenin kısıtlı bireyin haklarını koruması sağlanmıştır. Bu uygulama, Osmanlı toplumunda aile içi dayanışmanın hukuki mekanizmalarla birleştiğini açık biçimde göstermektedir. Benzer şekilde, 27 Aralık 1713 tarihli bir diğer mahkeme kaydı da aynı dönemde uygulamanın sistematik biçimde sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Molla Siyah Mahallesi sakini İkbâl Hüseyin Ağa, ticari bir amaçla bulunduğu İstanbul'da vefat etmiştir. Vefatı sonrasında tereke tespiti yapılırken, geride kalan vârisleri arasında zihinsel engelli olduğu belirtilen kızı Rukiye de bulunmaktaydı. Mahkeme, Rukiye'nin kendi haklarını ve miras payını koruyamayacak durumda olması nedeniyle, annesi Ayşe Hâtûn'u onun adına vasî tayin etmiştir (TŞS1873/V70B/4). Bu iki örnek, Osmanlı hukuk sisteminde vasî tayininin, mal idaresinin ötesinde bireyin temel yaşam güvenliğini korumaya yönelik bir himaye aracı olarak değerlendirilmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Mahkemelerin özellikle kadınların vasî olarak atanmasına imkân tanınması, Osmanlı aile yapısında kadınların aktif bir hukukî ve toplumsal rol üstlenebildiklerinin de önemli bir göstergesidir.

3. VESAYET SİSTEMİNDE VASÎ İLE KAYYIMIN KONUMU

Osmanlı hukuk sistemi, bireylerin malvarlığı ve haklarının korunmasında adalet, emanet ve temsil ilkelerine büyük önem atfetmiştir. Bu bağlamda, "kayyım" kavramı hem terminolojik hem de hukukî bakımdan önemli bir vesâyet makamını ifade eder. Sözlüklerde "belirli bir malın veya hizmetin yönetimini ve yürütülmesini üstlenen kimse" anlamında kullanılan kayyım, İslâm hukuk literatüründe ise mahkeme tarafından belirli durumlarda atanan resmî temsilci olarak tanımlanmıştır (Schaade 2001: 492). Kayyımlık; miras, vakıf, ticaret veya özel mülkiyet gibi konularda, malikinin kısıtlı (ehliyetsiz), gâib (uzakta veya kayıp), ya da henüz temyiz kudretine sahip olmayan bir kişi olması durumunda, mahkeme tarafından tayin edilmiştir. Bu yönüyle kayyımlık, vasîlik kurumu ile benzer bir vesâyet işlevi taşımakla birlikte, yetki kapsamı bakımından daha sınırlıdır. Vasî genellikle bir bireyin tüm hukukî işlemlerinde temsil yetkisine sahipken, kayyım yalnızca belirli bir malvarlığının yönetimi, muhafazası veya tasarrufu konularında yetkilendirilir. Bu fark, İslâm hukukunun bireysel hakları koruma konusundaki titiz yaklaşımını yansıtmaktadır (Özmel, 2002: 17). Trabzon şer'îyye sicillerinde de görüldüğü üzere, mahkeme çoğu zaman temsil kayyımlığını vasîlik makamı aracılığıyla yürütmüştür. Belgelerdeki uygulamalar, kayyımlığın özellikle kayıp kimselere (gâib) ait miras mallarının korunması veya yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kişilerin tereke yönetimi çerçevesinde kullanıldığını göstermektedir (TŞS1901/V21B/3).²

Bu çerçevenin ilk örnek belge kaydına göre; 25 Kasım 1735 yılında İskender Paşa Mahallesi sakinlerinden iken İran seferine giden yaşayıp yaşamadığı belli olmayan Osman Beşe kayıp olup (mefkud) ahvali belli oluncaya kadar mahallede bulunan evi ile bazı kişilerde olan nakit alacakları ve bazı mallarını zabt ve korumak için eşi Ayşe mahkeme tarafından kayyım tayin edilmiştir (TŞS1901/V9B/5). Bu örnekte kayyım tayin edilen kişi malvarlığının sahibi dönene kadar emanetin muhafazasından sorumlu kılınmıştır. Benzer şekilde, 6 Mart 1725 tarihli bir kayıta, Câmî-i Kebîr Mahallesi sakini Mehmed Beşe bin Hasan'ın şehir dışına gittiği, hayatta olup olmadığına dair bir bilgi bulunmadığı belirtilmiştir. Mahkeme, Mehmed Beşe'nin geri dönme ihtimalini göz önünde bulundurarak, taşınmaz mallarının korunması için kız kardeşi Fatma bint-i Hasan'ı kayyım olarak atamıştır (TŞS1886/V95B/3). Bu tayin, Osmanlı hukukunda kayyımlığın öncelikle yakın akrabalarından, güvenilir ve ehil kişiler arasından seçildiğini göstermektedir. Bir diğer kayyım tayini örnek belge 24 Aralık 1725 tarihli mahkeme kaydında yer alır. Akçaabad Kazasında yaşayan İsmail Beşe, şehir dışına gitmiş ve kendisinden uzun süre haber alınamamıştır. Ne yaşayıp yaşamadığı ne de nerede ikâmet ettiği bilinmemektedir. Mahkeme, olası bir dönüş ihtimalini göz önünde bulundurarak, İsmail Beşe'nin

² 29 Şubat 1736 Tarihli belgede İran seferine giden kendisinden herhangi bir haber alınamayan Hasan bin Mehmed'in terekesinin korunması için İbrahim bin Hasan kayyım tayin edilmiştir.

mallarının muhafazası ve yönetimi için kız kardeşi Rukiye'yi kayyım tayin etmiştir (TŞS1885/V15A/2). Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere bu dönemde mahkemeler toplumsal mülkiyetin korunması sağlanmış ve olası bir miras kaybını önlemeyi hedeflemişlerdir. Osmanlı hukuk sisteminde kayyım tayini hem malın korunmasını hem de malikin olası dönüşünde hak kaybına uğramamasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama, malvarlığının heder olmasını önlerken aile içi sorumluluk bilincini de hukukî bir zemine oturtmuştur. Kadıların bu süreçteki denetim yetkileri, Osmanlı adalet sisteminin aile, toplum ve devlet arasındaki dengeyi koruyan yapısını da açıkça yansıtır. Kayyım tayinlerinde akraba dışından kişilerin de tayin edildiği de olmuştur. 12 Ağustos 1735 yılında İskender Paşa Mahallesi sakinlerinden olan Mustafa sefere gitmiştir. Mustafa'nın yaşayıp yaşamadığı ve mekânı belli değildir. Mustafa'nın durumu netleşinceye kadar aynı mahallede bulunan evi ve diğer mülklerinin korunması için mahkeme tarafından şahitler huzurunda Ömer beşe bin Mehmed kayyım tayin edilmiştir (TŞS1898/V33B/5).

4. VASİLİĞİN HUKUKEN İSPATI

Osmanlı hukuk sisteminde vasîlik görevi, yetim, kısıtlı veya miras bırakan kişinin terekesini yönetmekle yükümlü bir sorumluluk alanı olarak tanımlamıştık. Ancak bu görevi üstlenen kimseler, pratikte sık sık hukukî meşruiyetlerini ispat etme zorunluluğu ile karşılaşmışlardır. Vasî tayini mahkeme kararıyla yapılmış olsa dahi, vasîlerin terekeden doğan hak ve alacakları talep ederken karşı tarafın bu yetkiyi sorgulaması üzerine vasîlik sıfatının delillerle ispatı gerekmiştir. Bu duruma dair mahkeme kayıtlarından biri, 10 Ağustos 1735 yılında Rumeli Hisarı ahalisinden olan Ahmed Beşe bin Mustafa, Trabzon çarşısında Yeni Han'da geçici ikamet üzere bulunduğu sırada vefat etmiştir. Ahmed Beşe daha önce Mustafa bin Mehmed'i vasî olarak tayin etmiştir. Ahmed Beşe'nin ölümünden sonra beytül-mal görevlileri Ahmed Beşe'nin Yeni Han'daki odasında bulunan terekesini kayıt altına alarak görünürde bir varisi olmadığı gerekçesi ile devlet adına el koymuştur. Ahmed Beşe'nin ölmeden önce vasî tayin ettiği Mustafa bin Mehmed beytül-mal görevlilerine Ahmed Beşe'nin tayin ettiği vasî olduğunu ifade etmesine rağmen beytül-mal görevlileri Mustafa bin Mehmed'den vasî olduğunu ispatlamasını talep etmişlerdir. Mustafa mahkemeye sunduğu şahitlerin kendi iddiasını doğrulaması üzerine Ahmed Beşe'nin vasîsi olduğunu ispatlamıştır. Mahkeme, tanık ifadelerini geçerli bularak Mustafa'nın vasîliğini tasdik etmiş, böylece tereke alacağı üzerinde hukuken yetkili kişi olarak kabul edilmiştir (TŞS1898/V30B/3). Bu uygulamadan anlaşılacağı üzere vasîlik bazı durumlarda şer'î delil mekanizmasıyla teyit edilmesi gerektiğini açık bir biçimde göstermektedir.

Vasîliğin hukuken ispatına ilişkin bir başka dikkat çekici örnek, 16 Nisan 1725 tarihli kayıta yer alır. Trabzon sakinlerinden Ömer bin Hamza, mahkemeye başvurarak Hoca Halil Mahallesi'nden şikayetçi olduğu Ömer Ağa bin Mehmed'e karşı mahkemede ifade vermiştir. Beyanına göre olay, mahkeme tarihinden yaklaşık beş yıl önce gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde Ömer bin Hamza gemiyle İstanbul'dan Trabzon'a yolculuk yaptığı esnada, Gümüşhane Kazası sakinlerinden olan Mehmed Beşe gemide hastalanmıştır. Mehmed Beşe Hastalığı sırasında bilinci yerinde iken, gemide bulunanların huzurunda Ömer bin Hamza'yı vasî tayin ettiğini beyan etmiştir. Ömer bin Hamza'nın vasîliğini kabul etmeyen Mehmed Beşe'nin akrabası olan Ömer ağa Bin Mehmed mahkemede tanıkların ifadesi doğrultusunda Ömer bin Hamza'nın vasi olduğunu kabul etmiştir. Bu örnek, vasîliğin sadece mahkeme salonunda değil, ölüm anı veya sefer hâli gibi olağanüstü durumlarda da sözlü beyan ve şahitlik yoluyla tesis edilebildiğini göstermesi bakımından önemlidir (TŞS1886/V99B/3). Bu belgeler, Osmanlı hukuk sisteminde vasîliğin bir tayin sürecinin ötesine geçerek, uygulamada ispat, tanıklık ve yazılı delillerle desteklenen bir yargısal işleyişe dönüştüğü şeklinde de değerlendirilebilir. Mahkemeler, vasî sıfatıyla yapılan tüm mali işlemlerde hem meşruiyet hem de adalet ilkelerini koruma amacı gütmüştür. Ayrıca, vasîliğin olağanüstü koşullarda örneğin deniz yolculuklarında veya ölüm döşğinde yapılan beyanlarla tesis edilebilmesi, Osmanlı hukukunun esnek ve pratik karakterini de göstermektedir.

5. VASÎ NAZİR İLİŞKİSİNİN HUKUKİ BOYUTLARI

Fıkıh literatüründe “nâzır” kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla “bakmak, gözetmek, denetlemek ve hüküm vermek” anlamlarını taşımaktadır. Ancak mahkeme belgelerinde geçen nâzır kavramı, vakıflardaki nâzırlık görevinden farklı bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda nâzır, mahkemeler tarafından tayin edilen vasîlerin mali işlemlerini gözetmekle görevli kişi olarak karşımıza çıkar. Özellikle bülûğa ermemiş çocuklar ya da kanunen kısıtlı bireyler adına yürütülen tereke ve miras işlemlerinde, nâzırın temel

görevi, vasînin mal harcamalarını denetlemek ve yetimin hakkını korumaktır (Genç, 2006, 32, 449). Nazır tayinlerinin nasıl olduğuna dair 13 Mayıs 1735 yılına ait mahkeme kaydına göre; İskender Paşa Mahallesi sakinlerinden Mustafa Ağa vefat etmiştir. Mustafa'nın geride kalan küçük yaşlardaki çocukları Osman ve Ali'ye intikal eden miras paylarının korunması için, anneleri İmhani Hatun mahkeme tarafından vasî olarak atanmıştır. Vasî İmhani Hatun'un çocuklar için mahkemenin takdir ettiği nafakanın doğru bir şekilde harcandığını ve bu doğrultuda yapacağı faaliyetlerini denetlemek, çocukların mallarını ve haklarını korumak üzere de nazır sıfatıyla Mustafa bin Hüseyin Çelebi tayin edilmiştir. (TŞS1898/V14B/4).

Trabzon şer'iyeye sicillerinde, nâzırlarla vasîler arasında zaman zaman ortaya çıkan ihtilafların mahkemeye taşındığı görülmektedir. Bu duruma örnek teşkil eden 8 Haziran 1719 tarihli bir dava kaydında, Orta Hisar Mahallesinde ikamet eden Mehmed Çelebi, mahkemeye başvurarak Boztepe Mahallesi imâmı İbrahim Efendi aleyhine dava açmıştır. Dava konusu, Tabakhâne Mahallesi'nde ikamet eden ve vefat eden Rukiye bint-i Mustafa'nın terekese üzerinedir. Rukiye, hayatta iken mallarının idaresi vasî olarak Boztepe Mahallesi imâmı İbrahim Efendi'ye, bu vasîliğin denetimi ise nâzır sıfatıyla Mehmed Çelebi'ye tevdi edilmiştir. Ancak Rukiye'nin vefatından sonra vasî İbrahim Efendi, Mehmed'in nâzır sıfatıyla göreve müdahalesine engel olmuştur. Mahkemenin sorusu üzerine İbrahim Efendi, Mehmed'in nâzırlık iddiasını reddederek bu konuda delil talep etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Çelebi, mahkemeye şahitler huzurunda nâzırlık yetkisini kanıtlayan beyanlar sunmuş ve delilleri geçerli bulunarak nâzırlığı tasdik edilmiştir (TŞS1877/V45B/3). Bu durum, Osmanlı mahkemelerinde vasî ve nâzır arasında görev tanımlarının açık biçimde sınırlandırıldığını ve nâzırlığın etkin bir denetim mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu belgeler, Trabzon'da nâzırlık kurumunun vasîlik sistemiyle birlikte işlediğini, mahkemelerin yetimlerin menfaatini korumak adına çift katmanlı bir denetim mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Nâzır, vasîye karşı bir kontrol unsuru olarak konumlandırılmış; böylece çocukların mal varlıklarının hem idari hem ahlâkî bakımdan korunması hedeflenmiştir.

6. VASÎ DEĞİŞİKLİKLERİ VE VASÎLERİN GÖREV İHMALLERİ

Osmanlı hukuk düzeninde vasîlik kurumu, küçük yaştaki çocukların veya kısıtlıların mal varlıklarını ve haklarını korumayı amaçlayan temel bir mekanizma olarak işlev gördüğünü ifade etmiştik. Vasî, yetim veya kimsesiz çocukların mallarını idare etmek, onları himaye etmek ve hukukî işlemlerinde temsil etmekle yükümlü kişiydi. Ancak uygulamada bazı vasîlerin bu görevlerini kötüye kullandıkları veya şahsî menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri vakalar da görülmüştür. Trabzon şer'iyeye sicillerinde yer alan belgeler, mahkemelerin bu tür durumlarda vasîlik kurumunu titizlikle denetlediğini ve görev ihmali veya suiistimal tespit edildiğinde vasîleri azlederek yeni tayinler yaptığını göstermektedir. 27 Şubat 1713 tarihli kayıta, Trabzon'un Saçlı Hoca Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Çelebi, babasından kendisine intikal eden malların vasî tarafından haksız biçimde elinde tutulduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. Mehmed Çelebi'nin babasından kalan miras malları arasında Trabzon'un Arasta Çarşısı'nda bir dükkân, çeşitli eşyalar, şehrin farklı lokasyonlarında bir arsa ve dört dükkân daha bulunmaktadır. Vasî sıfatıyla bu malları idare eden Ahmed ile arasında mülkiyetin idaresinin devri konusunda bir ihtilaf doğmuştur. Taraflar arasındaki anlaşmazlık sulh yoluyla çözülmüş; Mehmed Çelebi, bazı alacaklarından feragat ederek dört dükkânın devri karşılığında uzlaşmayı kabul etmiştir. Bu örnek, vasîlerin zaman zaman mal idaresinde keyfî davranışlarda bulunabildiklerini; ancak mahkemenin, tarafların iradesini dikkate alarak sulh mekanizmasını devreye soktuğunu göstermektedir (TŞS1873/V27A/1).

4 Ocak 1717 tarihli ikinci belge ise, vasîlik görevinin kötüye kullanımına ilişkin çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Zeytinlik Mahallesi sakini Hüseyin Ağa İstanbul'da vefat etmiş ve geride küçük yaşta dört çocuğu İsmail, İbrahim, Emine ve Hava kalmıştır. Mahkeme, çocukların temel ihtiyaçlarının ve terekeye ilişkin işlemlerin yürütülmesi amacıyla anneleri Ümmühan'ı geçici olarak vasî tayin etmiştir. Ancak bir süre sonra çocukların amcası Ali, mahkemeye başvurarak Ümmühan'ın görevini kötüye kullandığını iddia etmiştir. İddialara göre anne Ümmühan şehir dışından biri ile evlenerek hem çocukları himayesiz bırakmış hem de vasîlik sorumluluğunu ihmal etmiştir. Mahkeme, yapılan inceleme sonucunda Ümmühan'ın vasîlik görevini yerine getirmediğine, görev ihmali ve yetkinin kötüye kullanımına kanaat getirmiş; bunun üzerine Ümmühan vasîlikten azledilmiş, yerine çocukların amcası Ali vasî olarak tayin edilmiştir (TŞS1876/V13B/2). Bu iki örnek belge, Osmanlı hukuk sisteminde vasîlerin görev

sorumluluklarını ihmal etmeleri durumunda mahkemelerin müdahalesiyle görevden alınabildiklerini göstermektedir. Ayrıca osmanlı toplumunda vasîlik yalnızca mal idaresi değil, ahlâkî ve toplumsal sorumluluk yükleyen bir müessese olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan Nisâ Sûresi'nin 10. âyetinde, yetimlerin mallarını haksız yere tasarruf eden kimselerin büyük bir günaha girdikleri ifade edilmiştir (*Kur'an-ı Kerim*, Nisa: 4/10). Bu ilahî uyarı, vasîlik görevini üstlenen kişilerin manevî sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla vasî, kendisine emanet edilen malı korurken, bu görevin bir dünyevî vekâlet olmanın ötesinde uhrevî bir mesuliyet taşıdığını idrak etmelidir.

Trabzon şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtlar, mahkemelerin bu görevi üstlenen kişileri düzenli biçimde denetlediğini ve gerekli gördüğünde görev değişikliğine gittiğini açık biçimde göstermektedir. Mahkeme, zaman zaman herhangi bir hukukî ihtilaf bulunmamasına rağmen, birinci dereceden akrabalar tarafından yapılan talep üzerine vasî tayininde değişiklik yapmıştır. Bu tür durumlarda önceki vasî, yetim çocuğun mirasına ait tüm malların dökümünü çıkararak hesap vermekle yükümlü tutulmuş, ardından bu mallar mahkeme gözetiminde yeni tayin edilen vasîye devredilmiştir (TŞS1901/V7B/4). Bu uygulama, Osmanlı mahkemelerinde miras idaresinin şeffaf ve denetlenebilir bir biçimde yürütüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bazı vakalarda vasînin başka bir memlekete taşınması veya uzun süreli ayrılığı da görev değişikliğine gerekçe oluşturmuştur. Vasînin yerinde bulunmaması, yetimlerin malvarlığı ve kişisel korunması açısından risk teşkil ettiğinden, mahkeme bu durumda yeni bir vasî tayin etmiştir (TŞS1872/V6A/2). Bu durum, Trabzon mahkemesinin vasîlik kurumuna ilişkin aktif bir denetim ve gözetim işlevi yürüttüğünü ortaya koymaktadır.

7. VASÎLİĞİN HUKUKEN SONA ERMESİ

Ebeveynlerini kaybeden küçük yaşta çocukların geçimlerinin temini ve mallarının idaresi, vasîlik kurumu aracılığıyla yürütülmekteydi. Yetim veya kimsesiz kalan çocukların günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere nakit varlık bulunmadığı durumlarda, miras kapsamında yer alan gayrimenkullerin satışı mahkeme kararıyla gerçekleştiriliyor, elde edilen gelir çocukların nafakası için kullanılıyordu. Küçük yaşta olan bu çocukların nafakaları vasî aracılığıyla harcanırdı. Çocuklar bülûğ çağına eriştiklerinde, vasîleri tarafından kendilerine ait malların hesabını mahkeme nezdinde talep edebilmekteydiler. Örnek olarak; 26 Nisan 1712 tarihli bir dava kaydında, 13 yaşında olup mahkemece reşit olduğuna hükmedilen Fatma bint-i Mahmud, vasîsi Mehmed Beşe'den miras hakkını almak için mahkemeye başvurmuştur. Babası Mahmud bin Ahmed'in hac yolunda vefatı üzerine Fatma'ya 400 kuruşluk bir miras payı düşmüştür. Vasî, bu miktarın bir kısmını çocuğun nafakası için harcamış; mahkemece yapılan ayrıntılı hesaplama sonucunda kalan 190 kuruşun Fatma'ya ödenmesine karar verilmiştir (TŞS1872/V10B/4). Bu örnek, Osmanlı hukukunda nafaka harcamalarının kayıt altına alındığını ve vasîlerin mali sorumluluklarının sıkı şekilde denetlendiğini göstermektedir.

9 Eylül 1712 tarihinde, Trabzon Mutasarrıfı Receb Paşa'nın huzurunda görülen bir davada, Of Kazası sakinlerinden Ali Ağa, mahkemeye başvurarak vefat eden kardeşi Ömer'in bekâr kızları Ayşe ve Fatma'nın vasîsi olduğunu beyan etmiştir. Ali Ağa, yeğenlerinin anneanneleriyle birlikte kalmalarına itiraz etmiş ve kızların kendi gözetiminde yaşamalarını talep etmiştir. Mahkeme, meseleyi doğrudan kızlara sormuş; Ayşe ve Fatma ise aklen olgun olduklarını, yaşlarının uygun bulunduğunu ve anneannelerinin yanında kalmayı bilerek tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kardeşler olgunluklarına ilişkin bir fetvâ da mahkemeye ibraz ederek beyanlarını desteklemişlerdir. Bu deliller üzerine mahkeme, kız kardeşlerin iradelerini geçerli kabul etmiş ve amcalarının vasîliğini iptal etmiştir (TŞS1873/V11B/5).

8. SONUÇ

Trabzon şer'iyye sicillerine dayanan bu araştırma, vesâyet (vasîlik) kurumunun Osmanlı hukuk düzeninde bireysel korunma işlevinin ötesine geçerek sosyal istikrarı ve kamu düzenini güvence altına alan çok katmanlı bir adalet mekanizması olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Kadı mahkemeleri, vesâyet sürecinin her aşamasında hem hukukî hem ahlâkî denetimi elinde tutmuş; bu yönüyle mahkeme, bireysel menfaatlerin ötesinde toplumsal dengeyi gözetken bir kurum işlevi görmüştür. Vasî tayininde mahkemeler, iki temel kriter olan ahlâkî güvenilirlik ve liyâkat ölçütlerini esas almış; tayin edilen kişinin temsil edeceği bireyin çıkarlarını koruyacak nitelikte olup olmadığını titizlikle incelemiştir. Bu yönüyle vesâyet, Osmanlı hukuk sisteminde hem emanet hem de hesap verebilirlik ilkesi üzerine inşa edilmiştir.

Vasî, yetimin veya kısıtlının mal varlığını idare ederken her türlü harcamasını belgelemek ve gerektiğinde mahkeme önünde açıklamak zorundaydı. Bu durum, Osmanlı hukukunda modern anlamda “kurumsal denetimin erken bir örneğini teşkil etmektedir.

Mahkeme kayıtları, vesâyetin malî yönünün yanında manevî ve toplumsal sorumluluk boyutlarını da içerdiğini ortaya koymaktadır. Yetimlerin, kısıtlı bireylerin ve engellilerin korunması, sadece bir hukukî işlem değil, aynı zamanda İslâmî bir vecibe ve toplumsal görev olarak görülmüştür. Kur'an-ı Kerimde yer alan “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karınlarını ateşle doldururlar” uyarısı, Osmanlı hukuk anlayışında da somut karşılık bulmuş; bu bağlamda vasîlik görevi dünyevî bir vekâlet olmanın yanı sıra uhrevî bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen zaman zaman bazı mağduriyetler yaşanmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, Osmanlı taşrasında kadınların vesâyet sistemindeki aktif rolüdür. Trabzon örneğinde, annelerin, kız kardeşlerin ve zaman zaman eşlerin vasî veya kayyım olarak atanabilmeleri, kadınların hukuk önünde temsil kabiliyetine sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, Osmanlı toplumunda kadının aile içindeki konumunun ötesine geçerek hukukî ve idarî mekanizmalarda da faal bir rol üstlenebildiğini göstermektedir.

Vesâyet ile kayyımlık arasındaki fark da uygulamada belirginleşmiştir. Vasî, bir bireyin bütün hukukî ve malî işlemlerinde temsil yetkisine sahipken; kayyım, yalnızca belirli bir malvarlığının veya terekenin korunmasıyla sınırlı bir görev üstlenmiştir. Bu ayrım, İslâm hukukunun mülkiyet ve temsil konusundaki hassas ölçülülük ilkesini yansıtmaktadır. Özellikle gaip veya kayıp kişilerin mallarının korunması için tayin edilen kayyımlar, aile içinden seçilen güvenilir kimseler arasından belirlenmiş; böylece hem mülkiyet hakkı hem de toplumsal güven korunmuştur. Benzer biçimde, mahkemelerce uygulanan nâzırlık sistemi, vesâyet mekanizmasının ikinci bir denetim katmanını oluşturmuştur. Nâzır, vasînin harcamalarını kontrol eden, yetimlerin malının korunmasını güvence altına alan bir gözetmen konumundaydı. Trabzon örneklerinde nâzır ile vasî arasında zaman zaman yaşanan yetki çatışmaları, Osmanlı yargısının iç denetim mekanizmalarını ne kadar etkin kullandığını göstermektedir. Bu iki makamın varlığı, vesâyet sisteminde idari, ahlâkî ve yargısal denetimin eşzamanlı olarak işlediğini göstermektedir. Vesâyet kurumunun son aşaması olan vasîliğin hukuken sona ermesi, hacir bireyin erginliğe (bülûğa) ulaşmasıyla gerçekleşmiştir. Mahkeme, reşit olan bireyin malvarlığı üzerindeki haklarını iade ettirerek hem malî dengeyi hem de toplumsal adaleti sağlamıştır. Reşit bireylerin vasîleriyle aralarındaki ihtilafların bazıları mahkeme huzurunda sulh yoluyla çözümlenmiş; böylece hukukî süreçler çatışmadan ziyade uzlaşma ilkesi üzerine kurulmuştur. Sonuç olarak, 18. yüzyılın ilk yarısına ait Trabzon şer'îye sicilleri, Osmanlı adalet sisteminin bireysel ve toplumsal yönünü açık biçimde yansıtmaktadır. Vesâyet, kayyımlık ve nâzırlık kurumları, Osmanlı toplumunda zayıfların korunması, mülkiyetin sürekliliği ve kamu güveninin tesisinde temel rol oynamıştır. Mahkemelerin müdahil, denetleyici ve aynı zamanda uzlaştırıcı tutumu; Osmanlı hukuk geleneğinin insan merkezli, pratik ve ahlâk temelli karakterini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle vesâyet sistemi, hukukî temsil biçimi olmakla birlikte adalet, emanet, dayanışma ve toplumsal vicdanın aynı potada birleştiği bir kurumsal yapıdır. Trabzon örneği, Osmanlı taşra adaletinin, modern hukuk sistemlerinde aranan hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerini yüzyıllar öncesinden fiilen uygulamaya koyduğunu göstermesi bakımından da tarihsel bir değer taşımaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Trabzon Şer'îye Sicilleri

TŞS1871, TŞS1872, TŞS1873, TŞS1874, TŞS1875, TŞS1876, TŞS1877, TŞS1878, TŞS1882, TŞS1883, TŞS1885, TŞS1886, TŞS1889, TŞS1890, TŞS1892, TŞS1895, TŞS1897, TŞS1898

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, A. (1990). Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

APAYDIN, H. Y. (2013). “Velâyet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 43, 15-19

BİLMEN, Ö. N. (2013). *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, Özensar Neşriyat, İstanbul.

ERDOĞAN, M. (2019). Hukuk ve Fıkıh Terimleri Sözlüğü, Ensar Neşriyat, İstanbul.

FERRUH, Ö. (1994). İslam Aile Hukuku, Sebil Yayınları, İstanbul.

KARAMAN, H. (2008). Anahatlarıyla İslam Hukuku, Ensar Neşriyat, İstanbul.

REDHOUSE, J. W. (2016). Müntahabât-ı Lügat-i Osmâniyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ZEYDAN, A. (1985). İslâm Hukuku'na Giriş, Kayıhan Yayınları, İstanbul.

PAKALIN, M. Z. (1993). Osmanlı Tarihi ve Deyimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul.

AKTAN, H. (1997). İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, M.Ü. Yayınları, İstanbul.

BARDAOĞLU, A. (2013). “Vesayet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 43, 66-70, İstanbul.

İBN MANZÛR, (2005). Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Dârü'l-Meârif, Kahire, C. 1-6.

AYDIN M. A. (2019). Türk Hukuk Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul.

KUR'ÂN-I KERÎM,

ÖZMEL, İ. (2002) “Kayyım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 25, 107-108. Ankara.

SCHAADE, A. (2001). Kayyım, İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları, 6, 492-493, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

Within Islamic legal thought, justice is articulated as the protection of both material and moral rights. The guardianship regime (*vesâyet*) operationalizes this protection for persons without full capacity (*ehliyet*), assigning a guardian (*vasî*) to preserve property, manage affairs, and represent the ward before courts. Classical doctrine distinguishes between *capacity to hold rights* (*ehliyyetü'l-vücûb*) and *capacity to act* (*ehliyyetü'l-edâ*). When the latter is absent or restricted whether by minority, mental impairment, grave illness, or insolvency guardianship functions as a legally sanctioned mechanism to safeguard the individual's interests and, by extension, social order. In positive law and practice, incapacity (*hacir*) appears in two principal forms. *Hükmi hacir* covers conditions deriving from natural states—minors, the mentally ill (*mecnûn*), and those in death-bed illness (*merîz-i mevt*). *Kazâî hacir* arises via judicial declaration for public-interest reasons, such as bankruptcy (*muflis*), senile dementia, or reckless dissipation of assets. This taxonomy signals that *vesâyet* is not merely private relief but a public protective institution.

Ottoman implementation anchored guardianship in the *kadı* courts (*şer'îyye*). Two criteria guided appointments: moral probity and competence. Courts investigated the nominee's reliability and capacity to preserve the ward's wealth and personal rights. The guardian's powers were never plenary: expenditure, disposition, and litigation were bounded by judicial oversight and an accounting duty. Thus *vesâyet* intersected with family solidarity and public supervision, forming a layered safety net. Trabzon court records from 1710–1736 allow the practice to be grouped analytically: (1) guardians appointed for minors to preserve and administer inherited estates; (2) discretionary (voluntary) designations, especially for estates of the deceased in transit or away from home; (3) court-appointed guardians for disabled or otherwise restricted adults; and (4) the interface between guardianship and curatorship.

For minors, records follow a stable formula: the absence of a suitable family guardian is noted; necessity of appointment is declared; kinship is recorded when relevant; and the appointee is expressly deemed “able to discharge *vesâyet*.” Guardianship ordinarily lasted “until the settlement of affairs,” effectively until majority. Where possible, mothers were appointed; failing that, fathers (if living), close agnates, or trusted outsiders. Illustrative cases show uncles appointed over groups of siblings to consolidate estate administration. In polygynous households, each child's guardianship could be vested in the biological mother, with auxiliary guardians added as needed. Crucially, guardians acted as active litigants: they sued to include contested assets in the estate or to resist claims, evidencing a robust representative function. The records also capture guardianship's fiscal dimension. In the absence of liquid funds, immovables could be sold to finance maintenance (*nafaka*) for minors, with proceeds transferred to the guardian under court supervision. Once the ward reached majority, the guardian was required to render accounts and deliver the balance; multiple entries document lump-sum restitutions following judicial auditing. When disputes arose, courts favored negotiated settlements, provided they protected the ward's entitlements. Voluntary estate guardianships appear in mobility contexts pilgrimage, trade, and maritime travel where death away from home was a foreseeable risk. Decedents commonly nominated a reliable local to secure assets and repatriate them to heirs. Where heirs were unknown or absent, estates provisionally fell under the *beytî'l-mâl*; advance designation of a guardian was a pragmatic strategy to prevent escheat, maintain continuity, and reduce loss. For adults lacking capacity, courts appointed guardians upon proof by witnesses of incapacity and need. Cases include elderly craftspeople no longer able to care for themselves and individuals with paralysis or cognitive disability. Notably, women (mothers, sisters) were sometimes appointed guardians, underscoring their recognized legal agency in family protection when deemed competent and trustworthy.

A related but narrower device was *kayımlık* (curatorship), used to protect specific assets where the owner was absent, missing, or legally uncertain. Unlike a guardian's general personal mandate, a curator's authority was confined to designated property, preserving it until the owner's return or legal status was clarified. Courts preferred close, reliable relatives as curators, again emphasizing family stewardship under judicial control. Oversight mechanisms extended beyond appointment. The *nâzır* distinct from the familiar *waqf* supervisor served as an external monitor of a guardian's expenditures on behalf of minors or restricted persons. Trabzon records document contestation between guardians and supervisors: where a guardian resisted oversight, the claimant proved supervisory authority by witnesses, and courts affirmed the *nâzır*'s role. Conversely, when guardians abused position e.g., arranging marriages without consultation to appropriate benefits courts investigated character, annulled abusive conduct, and removed the guardian, substituting a competent relative. This jurisprudence illustrates a two-tiered control architecture: guardian management under continuous judicial and supervisory scrutiny.

Finally, guardianship termination was event driven. Majority triggered accounting, restitution, and restoration of full dispositive capacity. Where wards, now adults, alleged shortfalls, courts brokered settlements to avert prolonged conflict while vindicating entitlements. In sum, the Trabzon material reveals *vesâyet* as a rigorously managed institution at the intersection of private care and public order. Appointment standards, accounting duties, supervisory checks, curatorship for absent owners, and accessible litigation combined to protect the vulnerable,

stabilize inheritance, and preserve community trust capturing the pragmatic, rights-protective, and socially integrative character of Ottoman legal practice.